До разової спеціалізованої вченої ради ID 17116
Запорізького національного університету 69011,
м. Запоріжжя, вул. Університетська, 66,

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата філологічних наук,
доцента кафедри української мови та журналістики
Бердянського державного педагогічного університету
Пирогової Кристини Михайлівни
на дисертацію Сарапій Мар'яни Миколаївни
«*Медіатизація історичної пам'яті в умовах російсько-української війни*»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика»

Актуальність обраної теми. В умовах сучасного розвитку українського суспільства політика пам'яті охоплює всі сфери інформаційної діяльності, а медіа як інструмент її формування й поширення використовуються не лише професійними творцями контенту, але й громадськістю. На сьогодні історична пам'ять перетворюється на важливий механізм демонстрації історичної єдності української державності та культурної спадкоємності при одночасних процесах очищення її від ворожих наративів, фальсифікацій і спотворених уявлень про історію України як всередині нашої держави, так і на міжнародному рівні.

Незважаючи на наявність значного теоретичного доробку у сфері *memory studies* та соціальних комунікацій, у вітчизняному журналістикознавстві дотепер бракувало цілісного, системного дослідження, яке б комплексно розкривало закономірності, трансформації та комунікаційні механізми медіатизації історичної пам'яті в умовах повномасштабної війни. З огляду на це, обрана тема дисертаційного дослідження є надзвичайно своєчасною, суспільно значущою та науково виправданою.

Вагомий внесок дисертантки полягає в теоретичному осмисленні ролі медіа у формуванні історичної пам'яті в умовах російсько-української війни, аналізі трансформації журналістики в цифровому суспільстві та обґрунтуванні новітніх комеморативних практик (зокрема на прикладі платформи пам'яті «Меморіал», мережевих та регіональних медіа).

Наукова розробка цієї проблеми є методологічною цінністю для сучасної науки про соціальні комунікації, оскільки запропоновані Мар'яною Миколаївною

концептуальні підходи дають змогу глибше зрозуміти механізми функціонування медіатизованої пам’яті та слугують підґрунтям для подальших досліджень у галузі *memory studies*, медіазнавства й прикладної комеморації.

Заслуговує на увагу, розроблена авторкою, трикомпонентна модель медіатизації історичної пам’яті (когнітивний, комунікаційний і соціокультурний виміри з вертикальним та горизонтальним напрямами поширення інформації), яка пояснює взаємодію між державними інституціями, ГО, медіа, цифровими платформами й локальними агентами пам'яті.

Вдало авторка дисертаційного дослідження систематизує комунікаційні інструменти, практики та підходи вшанування, що забезпечують медіатизацію історичної пам’яті у вітчизняному інформаційному просторі.

Значною перевагою дослідження є поглиблення теоретичних положень про медіатизовану історичну пам’ять як основу колективної пам’яті та висвітлення трансформаційних процесів вшанування/забуття в умовах повномасштабного вторгнення.

Варто відзначити і прикладний внесок Мар’яни Миколаївни, адже розроблено та проведено комплексне онлайн-опитування (403 респонденти) щодо сприйняття, інтерпретації, довіри та поширення історичної інформації й воєнного контенту в соціальних мережах.

Значною перевагою дисертаційного дослідження є зв'язок з науково-дослідними темами «Україна в просторі соціальних комунікацій: тренди, кейси, стратегеми розвитку» та госпдоговірної теми «Наукове обґрунтування комунікаційних стратегій, прикладних соціально-комунікаційних технологій у кризових комунікаціях громадських ініціатив, регіональних мікромедіа»

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дослідження Мар’яни Сарапій характеризується високим ступенем наукової обґрунтованості, системним підходом та чіткістю методів. Сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та практичні орієнтири вирізняються логічністю, переконливістю та належною аргументацією. Авторка дотрималася вимог до структурної побудови вступу, зокрема переконливо висвітлила актуальність обраної теми, окреслила мету та завдання

дослідження. Логіка побудови дисертації є послідовною, а її розділи та підрозділи знаходяться у чіткому взаємозв'язку. Загальні висновки безпосередньо випливають із виконаних завдань і здобутих дослідницьких результатів. Ключові здобутки праці апробовані в межах всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій, а також відображені у відповідних фахових виданнях. Авторка спирається на вичерпний масив наукових джерел із питань медіатизації, теорії журналістики, а також структурно-тематичного різноманіття медіаконтенту. Методологічна база дослідження Мар'яни Сарапій відрізняється системністю, комплексним характером та повністю відповідає поставленій меті й завданням.

Здобувачці вдалося сформувати гнучку й адекватну об'єкту дослідження методологічну модель, що синтезує загальнонаукові підходи та спеціальні методи аналізу медіатизації пам'яті. Обраний методологічний інструментарій є теоретично вмотивованим і коректно реалізованим. Синтез якісних і кількісних методів гарантує високу доказовість, верифіковуваність та достовірність отриманих наукових даних.

У першому розділі дисертаційного дослідження, дисертантка представляє теоретико-методологічну базу медіатизації пам'яті в соціальнокомунікативному вимірі. Необхідно наголосити, що Мар'яна Миколаївна вдало синтезує наукові судження дослідників щодо концептів «колективна пам'ять» та «історична пам'ять». Це дозволяє розглядати пам'ять не лише як психологічний чи суто історіографічний феномен, а як динамічний процес конструювання, ретрансляції та трансляції суспільних смислів за допомогою медіа та мнемонічних технологій. Авторка на належному науковому рівні представила еволюцію наукової думки – від фундаментальних праць Моріса Гальбвакса та П'єра Нора до класичних моделей Яна Ассманна. Також виважено дисертантка дослідила вітчизняний науковий дискурс та нормативно-правової базу щодо формування державної політики національної пам'яті українського народу».

Вагомим здобутком дисертації є представлення власної концептуальної моделі: «історична пам'ять», «колективна історична пам'ять», «колективна пам'ять» та «соціальна пам'ять», що є вдалим прикладом авторської теоретичної систематизації.

Перевагою дослідження є те, що Мар'яна Миколаївна не обмежується лише описом позитивних вимірів медіатизації, а й ґрунтовно аналізує її деструктивні

ризики, зокрема, наголошує на алгоритмічній залежності колективної пам'яті від рішень інтернет-корпорацій, загроз маніпуляцій, посилення пропаганди та явищ «медіатизації без журналістики».

Вдало дисертантка розмежовує дві суміжні категорії за критерієм активності: «актор пам'яті» та «агент пам'яті» та пропонує використовувати їх для опису суб'єктів, які впливають на формування, збереження, інтерпретацію та поширення уявлень про минуле. Авторка також влучно інтегрує поняття «агент пам'яті» в контекст цифрової епохи та медіатизації.

Вагомим здобутком дисертації є підрозділ «Цифровий поворот у медіатизації історичної пам'яті», оскільки в ньому Мар'яна Миколаївна переконливо доводить, що цифровий поворот не ліквідує колективну пам'ять, а змінює її архітектуру: алгоритми соцмереж і цифрова «пам'ять безлічі» функціонують не ізольовано, а у взаємодії з традиційними інститутами (навчальними програмами, меморіалами, музеями, топонімікою). Вдало інтегровано поняття «пам'яті за запитом» та «еластичної музеєфікації», що має принципове значення для розуміння того, як цифрові архіви стають інструментом національної ідентифікації.

Розділ має суспільно-політичну та практичну значущість, оскільки теоретичні розвідки є прикладними до сучасних українських реалій. Зокрема, дисертантка переосмислює концепт «травмованої війною медіапам'яті» та обґрунтовує, що в умовах воєнного стану цифрова медіапам'ять є простором інформаційного спротиву, документування воєнних злочинів та конструювання україноцентричних сенсів.

Другий розділ «Структурно-функціональний вимір комеморативних практик у соціальнокомунікаційній парадигмі» авторка вдало присвятила методологічним засадам дослідження медіатизації історичної пам'яті. Вагомим науковим внеском є представлення Мар'яною Миколаївною 5 рівнів акумуляції медіатизації пам'яті. Авторка вдало пропонує використовувати «систему двостороннього декодування», яка є важливим підходом у сучасних медіастудіях. Це дозволяє розглядати медіатизацію не тільки як репрезентацію наративів, а як двосторонній процес соціокультурного діалогу, де однаково важливі і позиція авторів повідомлення, і позиція аудиторії.

Авторка переконливо доводить, що в сучасному інформаційному суспільстві колективна пам'ять перестає бути архівом чи суто інституційним конструктом, а перетворюється на соціальнокомунікаційний дискурс, презентує комунікаційні технології та формує медіапростір. Таке трактування дозволяє охопити комеморативні практики, які інтегруються в повсякденний комунікаційний досвід громадян.

Окремо заслуговує на схвалення змістовна адаптація та імплементація комунікаційної моделі PESO до аналізу комеморативних процесів. Перенесення цієї моделі з галузі стратегічних комунікацій у сферу дослідження пам'яті є новаторським кроком, який дає змогу розглядати комеморацію як цілісну, системну інфраструктуру. Поєднання здобутих, спільних та власних медіаканалів створює методологічні підстави для вимірювання ефективності поширення історичних наративів, їхньої видимості та масштабу охоплення. Це дозволяє простежити, як саме через медійне оприлюднення інформації відбувається закріплення образів героїзму, втрат і національного спротиву в публічному дискурсі.

Мар’яною Сарапій здійснений системний медіазнавчий моніторинг оцифрування провідних національних «місць пам’яті», зокрема Національного музею Голодомору-геноциду та Заповідника «Бабин Яр». Дисертантка ретельно аналізує структуру та інформаційне наповнення офіційних вебсайтів, цифрових архівів («Свідчення», «Єдиний реєстр жертв Голодомору», «Цифровий атлас Голодомору»), мобільних додатків, 3D-моделей та специфіку комунікації у соціальних мережах Facebook, Instagram, YouTube і X, фіксуючи як успішні практики медіатизації, так і недоліки. Це дозволяє зафіксувати належний рівень репрезентативності та наукової об’єктивності аналізованих масмедіа.

Важливим науковим здобутком дисертації є запропонована авторкою тривимірна концепція медіатизації історичної пам’яті (когнітивний, комунікаційний та соціокультурний виміри), яка обґрунтовує розуміння цифрових медіа як самостійного середовища конструювання, архівування й постійної актуалізації комеморативного дискурсу. Окрім цього, у дисертації проаналізовано десять принципів меморіалізації УІНП, концепт Українського національного пантеону, Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», що створює належний прикладний

рівень дослідження. Методологічно переконливим є підрозділ 2.3, де описано параметри кількісного онлайн-опитування: вибірка у 403 респонденти (похибка ±5% при довірчому інтервалі 95%) повністю відповідає соціологічним стандартам для вивчення сприйняття, інтерпретації та поширення історичного контенту.

Особливої значущості дисертації додає актуальний емпіричний зріз (порівняння даних 2021 та 2025–2026 років), який фіксує незворотність переміщення комеморативних практик у цифровій та медійний простір. Мар'яна Миколаївна переконливо показала горизонтальну взаємодію державних інституцій (президент, парламент, уряд, УІНП) та недержавних суб'єктів (ГО, незалежні медіа, лідери думок, приватні ініціативи) і пересічних громадян

Логічно структурованим є **третій розділ** дисертації «Форми та напрями медіатизації історичної пам'яті в медіа» в якому авторка надає характеристику моделей інформаційного поля платформи пам'яті «Меморіал» та проводить дослідження медіатизації пам'яті в умовах війни. Значним науковим досягненням зосередження уваги на практичному осмисленні Платформи пам'яті «Меморіал», зокрема розгляду її як вдалого прикладу формування нової культури комеморації.

Вагомим здобутком праці є адаптація відомої комунікаційної моделі PESO до специфіки функціонування інституцій пам'яті. Дослідниця переконливо доводить, що визначальну роль у цій системі відіграють цифрові медіа платформи, які конструюють спільні смисли про російсько-українську війну.

Особливої наукової цінності праці надає аналіз мереж поширення контенту. Мар'яна Сарапій вдало зазначає, що залучення автентичних матеріалів від родин загиблих, волонтерів та регіональних журналістів до проєкту забезпечує високий рівень довіри, трансформуючи пересічних громадян із пасивних споживачів інформації на активних співтворців меморіального дискурсу.

Загалом аналіз Платформи «Меморіал» дозволив авторці концептуалізувати нову модель медіатизації пам'яті, яка базується на принципах персоналізації, цифрової доступності, інклюзивності та етичності. Подані висновки до розділу мають суттєве теоретичне значення для соціокомунікаційної науки та виразну практичну цінність для розробки перспективних цифрових меморіальних проєктів. Наукова цінність результатів про локальну медіатизацію пам'яті полягає у розширенні

понятійно-категоріального апарату медіадосліджень та висвітленні специфіки функціонування локальних цифрових платформ під час кризових суспільних трансформацій. Вдалим є розгляд інституційного та громадського формування колективної пам'яті спільнот через соціальні медіа та цифрові платформи, оскільки це є формою медіатизації пам'яті, що фіксує локальні травми, ностальгію, стає частиною воєнної пам'яті.

Дисертантка також акцентує увагу на важливій тенденції локалізації пам'яті – переході від централізованої державної політики пам'яті до децентралізованої, багаторівневої та мережевої моделі, у якій ключовими суб'єктами творення меморіального дискурсу стають територіальні громади, місцеві медіа, громадські організації, родини загиблих, музеї та незалежні блогери.

Мар'яна Миколаївна обґрунтовано показує, як у результаті горизонтальної співпраці формується унікальна мережа локальних цифрових архівів, інтерактивних карт, цифрових меморіалів, електронних книг пам'яті та аудіовізуальних проєктувань. Це дає змогу розширити уявлення про соціокомунікаційну природу сучасного патріотичного та історичного дискурсів.

Наукова цінність та ключові здобутки третього розділу виявляються у глибокому аналізі цифрових платформ як автономних агентів пам'яті. Дослідження переконливо доводить, що соціальні мережі та спеціалізовані ресурси є активними суб'єктами комеморації, де завдяки алгоритмам та контенту формується нова горизонтальна архітектура народної пам'яті. Важливим практичним внеском є також емпірична апробація та адаптація комунікаційної моделі PESO до сфери історичного дискурсу.

Авторка ґрунтовно розмежовує та аналізує функціонування медіаресурсів у формуванні національної пам'яті. На основі отриманих результатів здобувачка вибудовує трикомпонентну модель медіатизації, яка синтезує когнітивний, комунікаційний та соціокультурний виміри, демонструючи взаємодію державних «вертикальних» наративів із «горизонтальними» локальними ініціативами, що є важливою перевагою дисертації.

Висновки дисертаційного дослідження Сарапій Мар'яни Миколаївни є ґрунтовними та переконливими. Авторка зробила теоретичне узагальнення та

розв'язала актуальне науково-прикладне завдання щодо вивчення та репрезентації колективної пам’яті. Також у висновках синтезовані концептуальні трансформації суспільно-політичних та соціально-комунікаційних процесів у державі, які впливають на формування національної пам’яті.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Мар’яни Сарапій полягає у комплексному теоретичному дослідженні феномену медіатизації історичної пам’яті в умовах російсько-української війни. В роботі запропоновано авторську трикомпонентну модель медіатизації історичної пам’яті, яка охоплює взаємодію комунікаційного та соціокультурного вимірів із вертикальним і горизонтальним напрямами поширення інформації. Ця модель дозволила обґрунтувати взаємозв'язок історичних інформаційних потоків, що генеруються державними інституціями, громадськими організаціями, журналістськими практиками, цифровими платформами, локальними й регіональними агентами пам'яті та приватними ініціативами, із процесами конструювання колективної пам’яті.

Суттєвим здобутком авторки є систематизація комунікаційних засобів вшанування, інструментів й підходів, що забезпечують медіатизацію історичної пам'яті у соціальнокомунікаційному просторі.

Поглиблено уявлення про механізми ефективної медіатизації історичних інформаційних потоків за комунікаційною моделлю PESO (paid, earned, shared, owned).

Подальшого розвитку набули теоретичні положення про медіатизовану історичну пам'ять як основу формування колективної свідомості, про формати репрезентації сучасних комеморативних практик як виявів нової культури пам’яті в Україні, а також розуміння трансформацій соціально-комунікаційних процесів вшанування чи забуття в умовах екзистенційної воєнної загрози.

Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки, інтерпретаційні підходи, сформульовані рекомендації та комунікаційні моделі (зокрема адаптована модель PESO) можуть слугувати підґрунтям для державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадських організацій

під час проектування ефективних інформаційних кампаній у сфері комеморації та національно-патріотичного виховання.

Практичні висновки та систематизовані формати репрезентації пам'ятних подій орієнтовані на журналістів, редакції масмедіа, SMM-фахівців та авторів цифрового контенту. Вони допоможуть ефективно адаптувати історичні та комеморативні теми до сучасних алгоритмів соціальних мереж і вимог цифрових платформ без втрати смислової глибини та етичних стандартів.

Матеріали дослідження, теоретичні узагальнення та емпіричні дані можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін для здобувачів вищої освіти спеціальності 061 «Журналістика», а також під час розробки спецкурсів, підручників, навчально-методичних посібників та тренінгових програм для працівників регіональних медіа.

Результати дисертації Мар’яни Сарапій можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у галузі соціальних комунікацій, присвячених вивченню феномену медіатизації історичної пам’яті України.

Повнота викладених наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні наукові результати дисертаційного дослідження опубліковані у 4 статтях, розміщених у виданнях, що належать до категорії «Б» згідно з Переліком наукових фахових видань України, що підтверджує їх відповідність високим стандартам національної наукової спільноти. Окрім цього, підготовлено й опубліковано 9 тез доповідей конференцій, які сприяють поширенню основних положень і результатів дослідження серед наукової спільноти та фахівців-практиків.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Сарапій Мар’яни Миколаївни «Медіатизація історичної пам’яті в умовах російсько-української війни» є самостійною, оригінальною, завершеною працею. Наукова новизна, актуальність та обґрунтованість отриманих результатів, а також достовірність і практична значущість сформульованих положень і висновків у сукупності дають підстави для висновку про те, що дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також

пунктам 6, 7, 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

На основі проведеного аналізу тексту дисертації встановлено, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності. У науковій розвідці авторка дотримується усіх вимог цитування джерел у випадках використання тверджень, напрацювань, даних та ідей інших дослідників, а також виконано всі вимоги чинного законодавства щодо авторського права.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію, необхідно відзначити, що вона містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації під час захисту:

1. Високо оцінюючи теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження Мар’яни Миколаївни, варто зазначити, що використання комунікаційної моделі PESO стосовно комеморації трагічних подій війни вимагає чіткішого окреслення етичних меж, аби уникнути ризиків медіатравмування чи прагматизації сакральних пам'яттєвих наративів. Які механізми медіатизації дозволяють узгодити локальний травматичний досвід із єдиним державним стратегічним наративом національної безпеки?

2. В умовах надмірної інтенсифікації інформаційних потоків актуальним залишається питання запобігання ефекту «комеморативної втоми» та інформаційного перенасичення аудиторії, що варто було врахувати при аналізі медіаресурсів у розділі 2. Це б дозволило визначити провідні інструменти та прийоми необхідні для уникнення цього соціальнокомунікаційного процесу.

3. У висновках варто було б подати практичні рекомендації щодо ефективних прийомів та інструментів формування колективної пам’яті. Це б дозволило підсилити переконливість аналізу цифрових медіа у контексті медіатизації обраних наративів.

Загальний висновок. Дисертація Сарапій Мар’яни Миколаївни «Медіатизація історичної пам’яті в умовах російсько-української війни» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України від 21.03.2022 р. № 341, від 19.05.2023 р. № 502, від 03.05.2024 р. № 507), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами), а її авторка – Сарапій Мар'яна Миколаївна – заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика».

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та журналістики
Бердянського державного
педагогічного університету Кристина ПИРОГОВА